

approach in describing goals and objectives of individual education, a harmonious unity of the tasks implementation such as “school of education” and ”school of life” in the context of innovation through a domestic and foreign pedagogy of the first third of the twentieth century. Methodological bases of the anthropological approach in the historical pedagogical researches considering A.S. Makarenko's pedagogical ideas, implementation of such principles as a development, a subjectivity, an eventfulness and a kulturosoobraznost were characterized.

Key words: pedagogical anthropology, anthropological approach in pedagogical researches, A.S. Makarenko's educational heritage.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Лобода С. М.

УДК 37.091.4Макаренко-029:9(100)

Н. І. Догадайло

ІДЕЇ А. С. МАКАРЕНКА У СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Процес входження України до світового простору як повноправного члена міжнародної спільноти передбачає представлення її педагогічних надбань у контексті розгортання всесвітнього історико-педагогічного процесу. Українська національна педагогічна спадщина увібрала в себе найцінніші теоретичні й практичні здобутки багатьох освітян, які вплинули на педагогічний процес своєї країни, а найвизначніші з них стали невід’ємною частиною світової педагогіки, яка вирішує завдання соціального розвитку молоді.

Особливу увагу вітчизняних і зарубіжних науковців викликає особа Антона Семеновича Макаренка, чия теоретична і практична спадщина була і є об’єктом ретельного вивчення з 20-х років минулого сторіччя до сьогодення. Щороку 13 березня вся прогресивна педагогічна громадськість відзначає річницю з дня народження талановитого українського та радянського педагога, письменника А. С. Макаренка (13.03.1888 – 01.04.1939), одного із засновників радянської системи дитячо-підліткового виховання. За рішенням ЮНЕСКО (1988 р.) А. С. Макаренко набув світового визнання, поряд з іншими педагогами, які визначили спосіб педагогічного мислення в ХХ ст. – Джон Дьюї, Георг Кершенштейнер, Марія Монтессорі. За цей час докорінно змінювалось відношення до системи навчання та виховання молоді радянського педагога-новатора – від канонізації і повного сприйняття до активних спроб вилучити із системи освіти на загальнодержавному рівні. Новаторський підхід А. Макаренка до

розв'язання проблем соціалізації молоді, до окреслення ідеального образу людини майбутнього та практичних шляхів її формування протягом десятиліть залишається предметом інтересу міжнародної педагогічної спільноти, а його виховна спадщина стала не лише національним культурним надбанням, а й загальнолюдським. Про це свідчать численні праці зарубіжних дослідників, у яких діяльність А. Макаренка розглядається часто з абсолютно протилежних позицій. Сукупність джерел, присвячених опису, та поширенню ідей педагога, склалася у світову макаренкіану. Унікальність постаті українського педагога Антона Макаренка в історії світової освіти полягає, перш за все, в тому, що ніколи ідеї жодного іншого просвітителя не знаходили такої широкої популяризації і такого масового впровадження. Створена А. Макаренком у процесі тривалої педагогічної діяльності ефективна виховна система спричинила необхідність її аналізу і доцільність вивчення не лише на Батьківщині, але й у зарубіжжі. Свідченням постійного інтересу до цієї постаті є поява спеціального наукового напрямку в світовій педагогіці – міжнародного макаренкознавства, що історично формувалося, починаючи з 20-х років і впродовж ХХ ст.

Проблема всебічного аналізу педагогічних підходів до інтерпретації спадщини А. Макаренка представників педагогічної думки близького та дальнього зарубіжжя, її впливу на культурно-педагогічний контекст, на глобальні тенденції розвитку загальноосвітніх ідей є актуальною у зв'язку з тим, що в українській педагогічній науці об'ємної цілісної картини вивчення та практичного застосування новаторських ідей Макаренка у світовому освітньому просторі ще не створено.

Отже, метою даної статті є розглянути основні тенденції вивчення та тлумачення педагогічної спадщини А. С. Макаренка у світі та проаналізувати деякі аспекти розвитку теоретичного надбання та практичного досвіду видатного педагога у сучасних освітніх системах.

Значимість ідей Антона Семеновича для роботи по вихованню громадянина, незаперечність успіху здійсненої ним ефективної соціалізації безпритульних дітей зумовила появу великої кількості праць, в яких з різних ідейних, світоглядних, наукових, фахових позицій висвітлювалися, тлумачилися і поширювалися концептуальні положення його творів. Ці інтерпретаційні студії, поступово, накопичуючись, сприяли формуванню специфічної галузі історико-педагогічного і власне педагогічного знання – світового макаренкознавства. [1, с. 103]. Особливо активно макаренкознавчі дослідження розгорнулися в світі, починаючи з 50-х років ХХ ст., хоча перші відгуки про досвід педагога датовані вже 30-ми роками. До них можна віднести передмову Стівена Геррі до твору «Педагогічна поема», яку було видано англійською мовою у Великій Британії 1935 р. [2, с. 14].

Найвагоміший внесок у розвиток західного макаренкознавства, починаючи з 50-х років, зробили вчені тодішньої ФРН – Х. Нооль, Е. Хаймпель, Л. Фрьозе. Їхні наукові доробки доповнилися в 60 – 70-х

роках працями Л. Адольфса, О. Анвайлера, З. Вайтца, Д. Лаутера, В. Настайнчика, І. Рюттенауер, Е. Файфеля, Г. Хілліга та ін. Ці дослідники пройшли досить складний шлях опанування спадщини А. Макаренка: від заперечення її універсального значення, критики окремих положень (Г. Мьобус, М. Ланге, В. Настайнчик) – до об'єктивного вивчення не лише текстів праць, а й життєвого шляху радянського педагога (Т. Гланц, Х. Нооль, Л. Фрьозе, Е. Хаймпель, Г. Хілліг) [3, с. 57 – 60]. Зараз у Німеччині макаренкознавство – це самостійна галузь досліджень. Тут майже 30 років діє науково-дослідний центр вивчення життя та творчості Макаренка – лабораторія, яка опублікувала сотні робіт і працює над двадцятитомним зібранням творів педагога.

У французькій педагогічній громаді ім'я педагога стало відомим на рубежі 20 – 30 років. Після відвідання гостями з Франції колонії імені М. Горького. Зацікавленість французької громадськості працями українського педагога особливо зросла в останні роки. В книзі Ж. Лайфа і А. Біантерн «Педагогічні теорії в тестах», хрестоматії з педагогіки за редакцією Ж. Шато ім'я А. Макаренка поставлено поруч з найвидатнішими педагогами світу. У 50 – 60-х роках ХХ ст. були опубліковані перші дослідження досвіду Антона Семеновича Макаренка у Франції (А. Валлон, І. Лезін), де обґрунтовувалося універсальне значення не лише виховної практики педагога, а і його теоретичної спадщини [4, с. 128 – 132].

Визначається винятково важливе значення педагогіки паралельної дії, яка створює механізм впливу на особистість і водночас забезпечує її свободу, захист, формує суспільну відповідальність. Сприймаючи педагогічні погляди Антона Макаренка як антитезу буржуазній педагогіці, особливий акцент китайські педагоги роблять на властивому творам Антона Семеновича соціалістичному гуманізмі (зокрема пропаганді інтернаціоналізму і рівності усіх націй), революційному оптимізмі, що знайшов своє відображення у прагненні до подолання труднощів, у вірі у необмежені можливості кожної людини [5, с. 104].

Американські колеги до педагогічного досвіду А. Макаренка звернулися дещо пізніше. Лише в 1946 році в Гарвардському університеті відбувся перший симпозіум з вивчення педагогічної системи українського педагога. У 50 – 60 роках у США вийшла серія книг, присвячених А. Макаренкові. Про вплив на американську педагогіку та світову педагогічну думку теорії Макаренка висловила викладачка університету Лойола (Чікаго) виступаючи на установчій конференції Міжнародної Макаренської асоціації в Полтаві. Ключ до розуміння сутності педагогічного внеску Макаренка, на її думку полягає в тому, що:

1. Він виводив свої ідеї з свого досвіду виховання соціально важкої молоді.
2. Його підхід засновано на щирій самовідданій турботі та практичній участі в долі людей.
3. Ефективність його методів практично було доведено в умовах, які він сам же створював.

4. Його підхід до виховання залежить не лише від його ерудиції, компетентності як педагога, але більшою мірою від його характеру, позиції, поведінки, звичок [6].

Аналіз англomовного макаренкознавства, дозволяє виділити ті аспекти педагогічної концепції А. Макаренка, які найчастіше називають цінними, серед них:

1) переконаність педагога, що виховні методи не повинні бути фіксованими, абстрактними, а мають змінюватись відповідно до умов і обставин;

2) акцентування уваги на майстерності вихователя, на важливості тону його голосу, жестикуляції, виразу обличчя, вираженості рухів тощо;

3) упевнення, що розвиток традицій забезпечує стабільність стосунків між вихованцями, впливає на їхню поведінку і зовнішній вигляд;

4) доведення того, що увічливий тон між вихованцями і вчителями, – атмосфера взаємоповаги, піклування, доброзичливості благотворно впливають на дітей;

5) реалізація положення про те, що краса і естетика довколишнього середовища є важливим чинником у житті дитини, так само як і щоденна радість, оптимістичний погляд у майбутнє.

Називаючи А. Макаренка «генієм досвіду» американський учений Б. Бейкер підкреслив: «Базисні проблеми, які досліджував Макаренко, залишаються актуальними донині і стосуються всього світу, не зважаючи на різні теоретичні засади і практичне застосування». Поділяючи в цілому його думку, канадський колега В. Зільберман додав, що «знання творів Макаренка може стимулювати думку, підвищити професійний рівень людей, які займаються вихованням» [7, с. 202 – 208].

Дослідження англomовних вчених містять оцінки А. Макаренка як видатного представника когорти педагогів-піонерів у галузі виховання і соціалізації молоді, його ім'я ставиться поруч з іменами І. Песталотці, Р. Штайнера, Я. Корчака, Дж. Дьюї, О. Нілла, С. Френе, Б. Спока.

Педагогічний досвід великого новатора не є тільки важливим історичним спадком всього людства, сьогодні він відображається, логічно продовжується і розвивається у нових освітніх системах. А. С. Макаренко був одним з перших педагогів, хто в теорії та практиці запропонував модель демократичної організації життя колективу важковиховуваних підлітків, основними елементами якої є: учнівське самоврядування, конституція колективу (правила і режим) і дисципліна. Сучасне учнівське самоврядування як чітка система, спосіб організації життя колективу та засіб розширення діапазону спільної діяльності дорослих і дітей, можливостей для їхнього партнерства, творчого пошуку, ініціативи є об'єктом дослідження в зарубіжних педагогічних системах, пріоритетом розвитку сучасної вітчизняної школи. Основними функціями учнівського самоврядування А. С. Макаренко вважав: залучення вихованців до організації спільної суспільно корисної діяльності і ділового співробітництва, взаємодії; виховання колективістського духу; о

підтримка дисципліни і порядку у школі. Умовою активізації діяльності учнівського самоврядування, на думку педагога, є впровадження конституції навчального закладу, що включає ряд установлених положень, правил, норм, організаційну культуру [8, с. 149]. Це дає можливість учням дотримуватись правил виконання внутрішнього розпорядку школи. Велику роль відіграє мотивація: активна участь самих учнів у свідомому контролі її дотримання, яка є міцною основою самоврядування.

Певним аналогом макаренківської ідеї учнівського самоврядування у школі можна назвати програму автономного шкільного менеджменту (SBM – school based management). Принципи самоврядування у шкільному колективі подано в програмах автономного шкільного менеджменту в освітніх системах зарубіжних країн, зокрема в експериментальних школах США.

Програми автономного шкільного менеджменту є предметом досліджень таких зарубіжних науковців, як П. Волстеттер та С. Морман, Д. Мерфі та Л. Бек, І. Черг та ін.

Д. Мерфі та Л. Бек розкривають поняття так: SBM є засобом розвитку демократії, залучення до громадської діяльності школи представників громади [9, с. 15 – 16]. У цьому контексті від демократизованої управлінської структури очікують як впливу на якість діяльності школи, так і бути прикладом демократичного суспільного інституту для учнів, які отримують можливість взяти участь в його роботі. Американські науковці наголошують на тому, що SBM є самостійною цінністю, що має моральний аспект, який розглядається у трьох вимірах: по-перше, повноцінне залучення до діяльності школи всіх зацікавлених сторін; по-друге, викладання як вид діяльності має моральний характер, тому повинно бути підконтрольним учительському колективу школи; по-третє, SBM є моральною доктриною, що впливає на поведінку учнів. Інший підхід до визначення SBM мають зарубіжні теоретики освіти П. Волстеттер та С. Морман: SBM є організаційним підходом до здійснення шкільної реформи [10, с. 22]. Головною його ознакою є створення шкільної ради та надання їй управлінських повноважень. Отже, головними цілями запровадження програм SBM є:

- розширення соціальної бази діяльності школи;
- розвиток соціального партнерства шляхом залучення батьківської громадськості та представників більш широкої громади до вирішення нагальних проблем шкільного життя;
- створення шкільного лідерства з-поміж професіоналів, високоморальних особистостей, активних учнів з тим, щоб бути позитивним моральним прикладом демократичного інституту суспільства для учнів, громади в цілому.

При цьому ключовим елементом концепції SBM в аспекті окресленої проблеми є утворення ради школи, членами якої стають, як правило, вчителі, представники адміністрації навчального округу, батьківської громадськості, місцевої громади, учні старших класів.

Необхідно зазначити, що в програмі SBM втілена ідея А. С. Макаренка – виховання особистості шляхом колективного співробітництва. На думку американського дослідника педагогічної спадщини А. С. Макаренка Б. Бейкера, найбільше досягнення педагога – це виховання колективістського духу [11, с. 12]. А. С. Макаренко розглядав колектив як спосіб, що забезпечує ефективність виховання та розвиток особистості. Його система орієнтувалася на виховання людини, в якій гармонійно поєднуються особисті і суспільні інтереси. Педагог створював такі умови, коли вихованці виконували функцію вихователів, лідерів, давав їм широкі повноваження через систему самоврядування і Раду командирів. Концепція виховуючого колективу є фундаментом педагогічної системи А. С. Макаренка. Колектив як засіб виховання учнів поданий у цілому ряді зарубіжних педагогічних систем. В американській педагогічній літературі рідко зустрічається термін «колектив». Він визначається як кооперативна діяльність індивідів, які діють, як група. Звичайно, найбільш поширеним є поняття «спільнота» (community) – організована спільність (обов'язково добровільна), яка взаємодіє на основі спільного навчання (students' self-governing), сусідства, національної приналежності, культурної єдності тощо. Ідея моральної спільності втілена в діяльності експериментальних освітніх закладів США. Цікавий у цьому напрямку досвід організації «Спільноти справедливості» («Community of Justice»), створеної ученицею Л. Кольберга, професором кафедри психології Фордхемського університету (Нью-Йорк) А. Хіггінс. Головною метою експерименту є розвиток кожного учня через активну участь у діяльності колективу та демократичному управлінні. На думку А. Хіггінс, у «спільноті справедливості» створюється певна «моральна культура» і рівна відповідальність учнів і вчителів перед спільнотою, а в умовах американської школи це нелегка справа [10, с. 23 – 25].

Головною особливістю «спільноти справедливості» є наявність вільно обраної Ради справедливості за участі учнів і вчителів для обговорення нагальних проблем на зразок макаренківської Ради командирів.

Проводячи певні аналогії між макаренківською ідеєю учнівського самоврядування та американськими освітніми реаліями, ми розуміємо, що суттєву специфіку в практику сучасного самоврядування вносять особливості національного контексту, прояви нового часу та інституційні особливості американської школи.

Отже, ми можемо зазначити, що постійна увага до самої постаті видатного педагога-новатора Антона Семеновича Макаренка та його теоретичної і практичної спадщини, його визнання як представника когорти педагогів-піонерів у галузі виховання і соціалізації молоді свідчить про беззаперечно важливе значення його ідей для розвитку педагогічної думки з 20-х років минулого сторіччя до сьогодні. Серед найвагоміших напрямків його педагогічної діяльності, які до цього часу вивчаються, аналізуються та активно впроваджуються слід назвати

виховання особистості шляхом колективного співробітництва, модель демократичної організації життя колективу важковиховуваних підлітків, учнівське самоврядування, конституція колективу (правила і режим) і дисципліна тощо. Своєрідним розвитком та логічним продовженням теоретичного надбання і практичного досвіду видатного педагога у сучасних освітніх системах є його впровадження в практику організації навчально-виховного процесу в сучасній школі в усьому світі, яскравим прикладом чого може служити програма автономного шкільного менеджменту, яка була розроблена та апробована у експериментальних школах США американськими педагогами.

Список використаної літератури

1. Дичок Н. П. Аксиологічний зміст етики А. С. Макаренка (на матеріалах англомовних досліджень) / Н. П. Дичек // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 103 – 112. **2. Baker V.** Review Article. Anton Makarenko and the idea of the Collective / V. Baker // Educational theory. – 1968. – Vol. 18, – № 3. – P. 20. **3. Гордин Л. Ю.** Идеологические аспекты макаренковедческих исследований в ФРГ / Л. Ю. Гордин, С. И. Метлина // Критика основных направлений современной буржуазной политики в области образования. М., 1976. С. 57 – 60. **4. Джурицкий А. Н.** Французские педагоги об идеях и опыте А. С. Макаренко / А. Н. Джурицкий // Сов. Педагогика. – 1988. – № 3. – С. 128 – 132. **5. Нгуен Зуй Линь.** Педагогические идеи А. С. Макаренко в школах КНДР / Зуй Линь Нгуен // Народное образование. – 1987. – № 3. – С. 103 – 104. **6. Дічек Н. П.** А. Макаренко і світ: аналіз англомовних студій / Н. П. Дічек. – К. : Науковий світ, 2005. – 303 с. **7. Сбруєва А. А.** Тенденції реформування середньої освіти англомовних країн в контексті глобалізації : монографія / А. А. Сбруєва. – Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня». Вид-во „Козацький вал”, 2004. – 500 с. **8. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения: В 8 т. / А. С. Макаренко – М. : Педагогика, 1983. – Т.1. – С. 148 – 149. **9. Murphy J., Beck L.G.** School-based management as school reform: Taking stock. / J. Murphy, L. G. Beck. – Thousand Oaks, Ca (USA) : Corwin Press, 1995. – 232 p. **10. Wohlstetter P., Mohrman S. A.** School-based management: Promise and process. – New Brunswick (USA): Consortium for Policy Research in Education, 1994. – 25 p. **11. Baker V.** Review Article. Anton Makarenko and the idea of the Collective / V. Baker // Educational theory. – 1968. – Vol. 18, – № 3. – P. 20.

Догадайло Н. І. Ідеї А. С. Макаренка у світовому освітньому просторі: історія та сьогодення

У статті розглядається проблема всебічного аналізу педагогічних підходів до інтерпретації спадщини А. Макаренка представниками педагогічної думки близького та дальнього зарубіжжя, її впливу на культурно-педагогічний контекст, висвітлено основні тенденції вивчення та тлумачення педагогічної спадщини А. С. Макаренка у світі та

проаналізовано деякі аспекти розвитку теоретичного надбання та практичного досвіду видатного педагога у сучасних освітніх системах на прикладі програми автономного шкільного менеджменту, розробленої та апробованої у експериментальних школах США американськими педагогами, визначено спільні погляди щодо організації системи самоврядування у шкільному учнівському колективі.

Ключові слова: міжнародне макаренкознавство, освітній простір, соціалізація молоді, програма автономного шкільного менеджменту, освітня система, учнівське самоврядування, соціальне партнерство.

Догадайло Н. И. Идеи А. С. Макаренка в мировом образовательном пространстве: история и сегодняшний день

В статье рассматривается проблема всестороннего анализа педагогических подходов к интерпретации наследия А. Макаренка представителями педагогической мысли ближнего и дальнего зарубежья и его влияние на культурно-педагогический контекст, освещены основные тенденции изучения и толкования педагогического наследия А. С. Макаренка в мире и проанализированы некоторые аспекты развития теоретических изысканий и практического опыта известного педагога в современных образовательных системах на примере программы автономного школьного менеджмента, разработанной и апробированной в экспериментальных школах США американскими педагогами, определены общие взгляды по поводу организации системы самоуправления в школьном ученическом коллективе.

Ключевые слова: международное макаренковедение, образовательное пространство, социализация молодежи, программа автономного школьного менеджмента, образовательная система, ученическое самоуправление, социальное партнерство.

Dohadailo N. I. Makarenko's Ideas in the World Educational Area: History and Today

The article deals with the pedagogical ideas of A. S. Makarenko and their place in the world educational area, it considers the problem of complete analysis of pedagogical approaches to A. S. Makarenko's heritage interpretation by the close and far abroad representatives of pedagogical thought and his influence on the world cultural-pedagogical context. Main tendencies of Makarenko's studying and interpretation in the world on the examples of German, Chinese, French, English and American research have been enlightened. Makarenko's role in study and creation the universal system of youth socialization has been shown. Some aspects in development of theoretical heritage and practical experience of the famous pedagogue and innovator in modern pedagogical educational systems on the example of SBM – school based management program, which was worked out and approbated in American experimental schools by the American pedagogues have been analyzed. The essence of some Makarenko's pedagogical concepts, such as students' self-governing system, community of justice, social

partnership, the idea of upbringing collective has been discussed. The peculiarities of the reflection of the above mentioned ideas in school based management program have been revealed. The two approaches to the idea of students' leadership and the ways of its development in the school collective have been analyzed. The roots of differences in approaches and ways of ideas' implementation have been shown.

Key words: international Makarenko study, educational area, youth socialization, SBM – school based management, educational system, students' self-governing, social partnership.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.091.4 Макаренко – 047.44

О. Г. Ігнатович

ЦІННІСНО-СМИСЛОВЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ А. С. МАКАРЕНКА

Останніми роками неодноразово робилися спроби переглянути педагогічні погляди і вчення А. С. Макаренка, діяльність якого визнана в усьому світі, стала синонімом передових методів навчання і виховання. Педагогічна спадщина А. Макаренка – одне з дискусійних досягнень ХХ століття, яке є не лише феноменом минулого, але й завданням майбутнього. Сила творчого мислення і педагогічного досвіду А. Макаренка – в їхній системності і прагненні відбивати факти і явища стратегічного значення.

Різні аспекти теорії та практики А. С. Макаренка представлено у дослідженнях українських (І. Гетманець, М. Гетманець, Н. Дічек, І. Зязюн, С. Карпенчук, М. Окса, М. Ярмаченко та ін.) та зарубіжних (В. Беляєв, Л. Гриценко, І. Козлов, В. Кумарин, С. Невська, А. Фролов, О. Ілалтдінова, Т. Корабльова, З. Вайтц (Z. Weitz), В. Зюнкель (W. Sunkel), Х. Расмуссен (H. Rasmussen), Г. Хілліг (G. Hillig), Л. Фрезе (L. Frose) та ін.) науковців. Цілеспрямованому формуванню ціннісного ставлення до педагогічної діяльності як важливої внутрішньої позиції педагогів присвячено роботи А. Кір'якової, І. Колесникової, В. Сластьоніна, Г. Чижакової, Н. Щуркової та ін. У сучасних умовах розвитку педагогічної освіти набуває особливої актуальності дослідження проблем формування ціннісно-смислового ставлення до педагогічної діяльності з урахуванням надбань класичної педагогічної